

МИЛЛИЙ МАФКУРАНИНГ ТАЪСИРЧАНЛИГИНИ ОШИРИШДА ЎҚИТУВЧИ ФАОЛИЯТИГА ҚУЙИЛАЁТГАН ЗАМОНАВИЙ ТАЛАБЛАР

Д.М.Маматқулов - катта илмий ходим-изланувчи

А.Авлоний номидаги халқ таълими ходимларини қайта

тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш марказий институти

Таянч сўзлар: мафкура, миллий мафкура, миллий мафкура субъекти, мотив, бозор иқтисодиёти, хусусий таълим секторлари, интеллектуал мулк.

Ключевые слова: идеология, национальная идеология, субъект национальной идеологии, мотив, рыночная экономика, частный образовательный сектор, интеллектуальная собственность.

Key words: ideology, national ideology, the subject of the national ideology, the motive, the market economy, the private education sector, intellectual property.

Мафкура тушунчаси кишилик тарихида мавжуд бўлган бугунги кунда эса, ўз мазмуни ва вазифасига кўра янада долзарблашиб бораётган мураккаб тушунча ҳисобланади. Тарихдан маълумки, мафкура ҳақида гап борганда “сиёсий, иқтисодий, диний мафкура ҳақида; бирор-бир шаклдаги мафкура; партиялар, ҳаракатлар, ташкилотлар мафкураси; ҳатто ҳўжаликнинг конкрет мафкураси ҳақида гапирилади, ёзилади” [1:59]. Шунга кўра мафкура ижтимоий ҳаётнинг асосий элементи сифатида кишилик жамиятида мавжуд бўлади ва бошқа соҳаларга ҳам ўз таъсирини ўтказиши.

Таълим-тарбия жараёни ҳақида гап борганда унга ҳам мафкурани таъсири борлигини, аниқроқ қилиб айтганда педагогика ва мафкура ўртасида ўзига хос тақдорланмас диалектик алоқа мавжудлигини инкор этиб бўлмайди. Шундай экан, мафкура билан педагогиканинг ўзаро алоқасини жумладан, мафкура билан ўқитувчилар фаолиятининг алоқадорлигини тадқиқ этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Жамиятимиз мафкураси бўлган миллий мафкура моҳиятан ижтимоий мафкура ҳисобланади. У ўзида жамиятдаги барча қатлам, синф ва табақалар манфаатининг инъикос эттиради ва айни вақтда у ҳам тарихий мафкуралар қатори жамият ҳаётга кириб боришида алоҳида бир ижтимоий қатламга таянади. Мафкуравий амалиётда миллий мафкура учун асосий таянч бўлувчи ижтимоий қатлам бу жамиятимиздаги зиёлилар жумладан, ўқитувчилар ҳисобланади.

Инсоният ҳаётидаги таълим ва тарбия жараёни ҳеч қачон мафкурадан ҳоли бўлмаган. Жамиятда таълим ва тарбиянинг мафкурасизлашиб қолиши, ёки унда мафкура амалиётини нотўғри йўлга қўйилганлиги доимо инсонларни мақсадсиз қолишга ҳамда уларни ўзлигини узоклашувига олиб келган. Шунга кўра, жамиятимизнинг мақсадга эришувида таълим ва тарбия жараёни учун миллий мафкура зарур. Айни вақтда миллий мафкура ўз ғоялари билан ёш авлод онига кириб боришида таълим-тарбия жараёнини ташкил этувчи ўқитувчилар кўмагига муҳтож.

Маълумки, ҳар бир жамиятда ўқитувчи мамлакатдаги зиёлилар қатламининг асосини ташкил этади ва жамият мафкурасининг объекти бўлган ёш авлод онгини шакллантирувчи катта куч ҳисобланади. Бинобарин, таълим-тарбия тизимини мафкурасиз тасаввур этиб бўлмаганидек, таълим-тарбия жараёнидаги мафкуравий амалиётни ўқитувчиларсиз ҳам таъсаввур этиб бўлмайди. Хусусан, бизнинг жамиятимиздаги таълим-тарбия жараёнида ўқитувчилар билан миллий мафкура ўртасида мана шундай диалектик алоқадорлик мавжуд.

Бугунги кунда таълим-тарбия тизимида амалга оширилаётган барча ислохотларда мазкур боғлиқлик ўз аксини топмоқда. Жумладан шу кунгача ушбу ислохотлар натижасида мамлакатимиз таълим тизими ва ўқитувчилар фаолиятида туб сифат ўзгаришлар вужудга келтирилди. Хусусан, собиқ Иттифок давридаги асосан коммунистик мафкура манфаатларига хизмат қилувчи таълим тизими ва ўқитувчилик фаолияти инкор этилиб, унинг ўрнида миллий ва умуминсоний манфаатга хизмат қилувчи таълим тизими барпо этилди. Бугунги кунда ушбу тизимдаги ўқитувчилар фаолияти ўзбек халқини бой маънавий ва моддий меросини ёш авлодга етказишда, уларда бу меросдан фахр ва гурур туйғуларини камол топтиришда ҳамда уларни жаҳон илм-фан ютуқларидан баҳраманд бўлишида катта аҳамият касб этмоқда.

Эндиликда, мамлакатимиздаги сиёсий, иқтисодий ва маънавий соҳаларга ўзининг сезиларли таъсирини кўрсатиб бораётган миллий мафкурамиз асосий таянч сифатида ўқитувчилар тоифасининг:

- Миллий мафкуранинг концептуал ривожлантириш борасидаги илмий фаолиятларига;

- Миллий мафкурадаги ғояларнинг тарғиб ва ташвиқ этишдаги фаол ҳаракатларига;

- Миллий мафкура ғоялари синган идеал кўринишидаги (ўқитувчи-зиёлилар бериши мумкин бўлган) инсон қиёфасига катта эҳтиёж сезмоқда.

Мамлакатимиздаги ўқитувчилар албатта ўз фаолиятлари билан юқоридаги вазифаларни бажаришга қодир бўлиб, улар ўзларидаги потенциал куч орқали Ўзбекистонда ҳам “япон мўжизаси” сингари “ўзбек мўжизасини” вужудга келтиришга қодир тоифа ҳисобланади. Бунинг учун бугунги кунда ўқитувчилардаги мазкур потенциал кучдан давлат ва жамият манфаати йўлида унумли фойдаланиш йўллари кидириб топмоқ лозим. Бу жараёнда ўқитувчилар фаолиятини жадаллаштирувчи иқтисодий ва маънавий омилларга асосий эътиборни қаратиш энг асосий масала ҳисобланади.

Дарҳақиқат, бугунги бозор иқтисодиёти шароитида ўқитувчилар том маънода миллий мафкурани шакллантирувчи ва уни тарғиб этувчи асосий субъект бўлишлари учун уларнинг фаолиятига асос бўлувчи маънавий ва иқтисодий омилларга алоҳида эътибор қаратиш зарур. Яъни, бу ўринда ўқитувчи фаолиятини янада тезлаштирувчи ва самарадорлигини оширувчи (иқтисодий ёки маънавий) мотив масаласи ҳақида чуқурроқ ўйлаш бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади. Бинобарин, ўқитувчилар меҳнатининг натижаси бўлган барча билим ва ғоялар шубҳасиз, давлат ва жамиятни ривожини таъминловчи интеллектуал база ҳисобланади. Ҳар бир давлат ва жамият мана шундай интеллектуал базага эга бўлиши учун мазкур базани яратувчи кучга яъни, ўқитувчиларга алоҳида (иқтисодий, маънавий томондан) эътибор қаратиши лозимдир. Бу ўринда фақатгина, ўқитувчиларнинг давлат бюжетидан оладиган ойлик машина кўтариш ҳақида сўз бормаяпти, балки, бозор иқтисодиётига ўтган мамлакатимизда жамиятимизнинг тенг аъзоси бўлган ўқитувчилар тоифасини бозор иқтисодиёти жараёнининг тенг ҳуқуқли субъектига айлантириш масаласи ҳақида сўз бормоқда.

Таъкидлаш лозимки, бугунги кунда бозор иқтисодиёти қонуниятлари жамиятимизнинг барча жабҳаларига кириб бормоқда. Ҳозирда кишиларнинг турмуш кечириши, касбий ва бошқа фаолиятлари бевосита бозор иқтисодиётининг қонунилари асосида кечмоқда. Бу жараёнда давлат бюжетидан ташқари бўлган, иқтисодий томондан муштарак касб ёки ҳунар эгалари ўзларидаги кенг имкониятларидан фойдаланиб, ўз касби ёки ҳунарининг очилмаган бошқа қирраларини ҳам тубдан кашф этишмоқда. Жумладан, улар орасида зиёлилар тоифасининг айрим гуруҳлари [2:12] ҳам борки, улар (врачлар, муҳандис-техниклар, санъат ва маданият ходимлари ва бошқа шу қабила) ҳозирда иқтисодий томондан тобора эркинлик ва муштаракликка эришиб бормоқда. Бинобарин, бозор иқтисодиётининг мамлакатни тараккий этиришидаги бунёдкор кучи бевосита мана шундай иқтисодий томондан муштарак бўлган касб ёки ҳунар эгаларининг фаолиятида аниқ-равшан кўзга ташланмоқда.

Шунга қарамай, ҳозирда зиёлилар табақасининг асосий бўғинини ташкил этувчи ва миллий мафкура концепциясини илмий-назарий томондан шаклланишида ҳамда уни бевосита амалиётга тадбиқ этишда асосий роль ўйновчи ўқитувчилар тоифасининг фаолияти бу жараёндан четда қолмоқда.

Ўқитувчилик шарафли ва айни дамда ўта маъсулиятли касб ҳисобланади. Ўқитувчи ҳар бир инсонга дунёни аниқлашда асосий ролни ўйнайди, яъни ҳар бир шахс вояга етиб, муштарак фикри шаклланишга қадар том маънода ўқитувчининг билими, нуқтан-назари орқали олами аниқлашди, унинг моҳиятини тушуниб боради. Буларни ҳисобга олган ҳолда ўз вақтида Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти Ислам Каримов ҳам “Биз юртимизда янги авлод, янги тафаккур соҳибларини тарбиялашдек, маъсулиятли вазифани адо этишда биринчи галда, ана шу машаққатли касб эгаларига суянамиз ва таянамиз, эртага ўрнимизга келадиған ёшларнинг маънавий дунёсини шаклланишида уларнинг хизмати нақадар беқиёс эканини ўзимизга яхши тасаввур қиламиз” [3:130] — дея таъкидлаган эди.

Албатта, Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти Ислом Каримов томонидан ўқитувчилик касби ҳақида айтилган мазкур маънодаги фикрлар ўзининг ҳаётӣ асосларига эга. Буларга мисол сифатида мустақилликнинг даслабки йилларидаги оғир иқтисодий ва ижтимоий шароитлар туфайли бошқа касб ва ҳунарлар инкирозга учраганида ҳам ўқитувчилик касбини давлат томонидан ҳар томонлама қўллаб-қуватлаб келинганилигини ва бу ҳозирда ҳам давом этаётганилигини қайд этиш лозим. Шунга қўра, шубҳасиз, ўқитувчилик касби мустақил Ўзбекистон давлати ва жамиятида катта ҳурмат ва эъзозга эга касб. Яна шуни айтиш керакки, ҳозирда ҳам мазкур касб фаолиятининг молиялаш давлат бюжети томонидан тўлиқ қафолатланган.

Дарҳақиқат, бугунги кунда ўқитувчилик мамлакатдаги иқтисодий томондан даромадли касбларнинг бири. Лекин, мазкур касбнинг жамият ривожига таъсири томонидан бошқа даромадли касб ёки ҳунарлар билан солиштирганда ўқитувчилик касби бугунги шиддатли ижтимоий-сиёсий жараёнларда (иш жараёнига янгича ёндашувни, ижодкорликни нисбатан камлиги туфайли) пассив характер касб этаётганилиги маълум бўлиб қолмоқда. Ҳақиқатан ҳам ҳозирда бу касб қонуннинг айримлари ўзларида давлат ва жамиятни ривожлантирувчи жуда катта потенциал куч мавжудлигини англаб етмаётир[4:67].

Миллий мафқурани шакллантириш ва уни тарғиб этиш жараёнининг асосий субъекти бўлган ўқитувчилар билан боғлиқ, бу муаммо албатта, келажакимиз тақдирига дахлдор муаммо ҳисобланади. Мазкур муаммони ечими биздан биринчи навбатда, ўқитувчилик фаолиятини бозор иқтисодиёти қонунлари амал қилаётган жамиятимиздан ажралиб қолишини олдини олиш ва уларни ҳам бозор иқтисодиётига асосланган жамиятнинг тенг ҳуқуқли субъектига айлантишларини таъминлайдиган шароитни вужудга келтиришни талаб этади.

Ҳозирда ўқитувчиларга ўз интеллектуал мулкларини қонуний равишда бозор иқтисодиётидаги мулкнинг бир шакли сифатида фойдаланишларини таъминлаш ва айни вақтда бу мулкни ягона харидори давлатдир - деган тамойилдан воз кечиб, жамият ахлини мазкур мулкнинг асосий харидорларига айлантириш зарурияти вужудга келмоқда.

Тан олиб айтиш керакки, бу вазибаларни ҳал этиш бугунги кунда таълим тизимида ўтказилаётган ислохотларни янада кенг қўламада олиб боришни талаб этади. Жумладан, бу ислохотлар ўз негизда ўқитувчилик фаолиятини таъминловчи таълим муассасаларининг муайян қисмини давлатнинг молиявий таъминотидан чиқаришни ҳамда уларнинг ўрнида давлат билан шартнома асосида ишлайдиган, ўзини-ўзи молиявий таъминлайдиган хусусий таълим сектор (ХТС)ларини вужудга келтиришни ҳам кўзда тутати.

Мавжуд муаммони бартараф этишда масалани бундай йўсинда қўйилишининг сабаби шундаки, бу йўналишдаги ислохотлар таълим тизимида ва ўқитувчилар фаолиятида

албатта, жуда катта ижобий ўзгаришларни вужудга келтиришга қодир бўлиб, бу ислохотлар орқали:

Биринчидан, мамлакатимиз таълим тизими бевосита бозор иқтисодиёти қонуниятларига мослашади ва дунёда таълимни бозор иқтисодиёти қонуниятларига асосида ташкил этиб ривожланган давлатларнинг таълим тизими билан рақобатлаша олади;

Иккинчидан, хусусий таълим секторларини вужудга келиши давлат томонидан таълим тизимига сарфланаётган (чиқим) маблағларни ва ушбу маблағларни мувофиқлаштириш устидан олиб борилаётган ҳужжат ишларини қамайишига ва айни вақтда улардан келадиган (масалан, даромад солиғи қўрилишидаги) маблағлар орқали давлат бюжетида кирим маблағларни қўпайишига олиб келади.

Учинчидан, таълим муассасалари бозор иқтисодиёти жараёнига тортилади ва улар (давлатга қарашли ҳамда хусусий таълим секторлари)нинг фаолиятларида ўзаро рақобат муҳити қарор топади;

Тўртинчидан, бозор иқтисодиётининг талаб ва таклиф тамойилига асосан, таълим-тарбия жараёнининг асосий субъекти бўлган ўқитувчилардаги интеллект бевосита мулкка айланади ва бу орқали улар ўзларидаги потенциал кучни янада теранроқ англаб етадилар;

Бешинчидан, таълим муассасаларининг муайян қисмини хусусийлаштириш унда ишлайдиган раҳбар ва ходимларда хусусийлашган таълим муассасасига нисбатан мулк хиссини уйғотиб, таълим тизимида ҳам мулккий муносабатларини вужудга келтиради. Бу эса, ҳозирда давлат таълим муассасаларида кўзга ташланаётган давлат ва жамоат мулкни талон-тарож этиш, мансабини суъистемол қилиш, катта-кичик порахўрлик сингари зиёлилар шаънига доғ бўлиб тушаётган ҳолатлар илдизини қирқилишига олиб келади.

Олтинчидан, иқтисодий мустақиллик, ўқитувчиларнинг жамият ҳаётида ижтимоий статусини янада кўтарилишига олиб келади. Ижтимоий статуси юқориларнинг сўзи ҳам таъсирчан бўлишини инобатга олган ҳолда айтиш мумкинки, ижтимоий статуснинг кўтарилиши ўқитувчиларга миллий мафқурани янада шакллантириш ва уни тарғиб этишда катта имкониятларни юзага чиқаради.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, ҳозирда мамлакатимиз таълим тизими ва шу орқали ўқитувчилар фаолиятида амалга оширилиши керак бўлган бу каби ислохотларнинг чегараси йўқ. Чунки, “токи ҳаёт давом этар экан, таълим ҳам, тарбия ҳам замон ўртага қўяётган янги-янги талабларга қўра муттасил равишда ўзгариб-янгилашиб бораверади” [5:26].

Мамлакатимиз таълим тизими ва унинг асосий субъекти бўлган ўқитувчилар фаолиятини янада самарадорлигини оширишга мўлжалланган шу каби ислохотлар албатта, миллий мафқурани шакллантириш ва шу асосда жамиятдаги ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлашда мустаҳкам асос бўлиши мукаррар.

Адабиётлар

1. Ғойибназаров Ш. Оммавий маданият. – Т.: “Ўзбекистон”, 2012.
2. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси № 4, - Т.: “Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси” Давлат нашрети. 2002.
3. Каримов И.А. Юсак маънавият-енгилмас куч. - Т.: “Маънавият”, 2008.
4. Йўлдошев Ж.Ғ. Малака ошириш таълим-тарбия омилли. -Т.: «Ўқитувчи», 1993.
5. Каримов И.А. Жамиятимиз мафқураси халқни – халқ, миллатни – миллат қилишга хизмат этсин. – Т.: “Ўзбекистон”, 1998.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада миллий мафқура билан ўқитувчилик фаолияти ўртасида ўзаро алоқадорлик мавжудлиги ҳақида сўз боради. Мақолада миллий мафқуранинг таъсирчанлигини оширишда уни шакллантирувчи ва тарғиб этувчи асосий субъект - ўқитувчининг фаолиятини бугунги бозор иқтисодиёти талабларига мослаштириш масаласига эътибор қаратилган.

РЕЗЮМЕ

Настоящая статья посвящается вопросам взаимосвязи преподавательской деятельности и национальной идеи. В статье основное внимание уделяется соответствию преподавательской деятельности требованиям рыночной экономики с целью повышения степени воздействия национальной идеи, где учитель является основным субъектом формирования и пропагандирования национальной идеи.

SUMMARY

The article focuses on the issues of the relationship and interaction between teaching and the national idea. The article focuses on the relevance of teaching to requirements of the market economy in order to increase the impact of the national idea, where the teacher is the main subject of the formation and promotion of the national idea.

ШАХСГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ТАЪЛИМДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ЖИХАТЛАРИ

И.Ж.Мамбетова – ассистент ўқитувчи

Бердақ номидаги Қорақалтоқ давлат университети

Таянч сўзлар: шахсга йўналтирилган таълим, тарбия, педагог, таълим оловчи, педагогик фаолият, билим, амалиёт.

Ключевые слова: образование направленное на личность человека, воспитание, педагог, обучающийся, педагогическая деятельность, знание, практика.

Key words: education oriented to a personality, education, pedagogues, learner, pedagogical activity, knowledge, practice.

Жамият ҳаётида юзага келадиган ҳодиса ва воқеаларнинг кечиши жараёнларига эътибор қаратсақ, барчасининг замирида таълим-тарбия, аниқроғи, унинг натижавий

қўрилишида бирон бир ижтимоий ҳуққ модели ифодаланганилигини кузатиш мумкин. Ҳуққ модели, мазмундорлиги жиҳатидан ижтимоий маъқулланган ёки